

УДК 658.1:622(497.115)''19/20''(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6312020.12>

Приказ

Зоран Б. Радоњић

Народна скупштина Републике Србије, Београд

КАЗИВАЊА О ТРЕПЧИ 1303 – 2018.

Приказ књиге: Новак Бјелић, *Казивања о Трепчи 1303-2018*, Службени гласник, Београд 2019, 272 стр.

У протеклих неколико година у домаћем издаваштву појавило се више књига писаних од стране некадашњих високих руководилаца великих привредних система из периода социјализма или почетака транзиције деведесетих година 20. века. У ту групу спада и дело Новака Бјелића, некадашњег генералног директора Рударско-металуршко-хемијског комбината Трепча. Иако би неупућени читалац из самог наслова *Казивања о Трепчи 1303-2018*. стекао утисак да се ради о обухватнијем раду о широј историји рударења и металургије на простору Косова и Метохије, временско раздобље којим се аутор бави далеко је краће, и готово у потпуности је везано за свега пет година (1995-2000), за које време се он налазио на челу Трепче, док су ранији периоди само ретко, несистематично и кратко обрађивани у књизи. Стога ово дело пре спада у ред мемоарске, а мање историјско-стручне литературе.

У краћем првом делу књиге, аутор нам укратко предочава детаље о себи и свом „развојном путу“, казивајући да је седамдесетих година 20. века био директор омање фабрике у Брусу, где је због сукоба са локалним функционерима Савеза комуниста у политичком судском процесу завршио у затвору, упркос бурном противљењу радника, који су остваривали веће зараде него сам директор и где је раст продуктивности за девет месеци Бјелићевог руковођења био 49% (стр. 41). Маја 1991. године Бјелић је одлуком Народне скупштине Републике Србије био постављен за директора у Фабрици грађевинских арматура – ФАГАР у Подујеву, са задатком да покрене производњу у овом предузећу. Бјелић је на тај задатак својски прионуо, не либећи се да при томе иде и до највиших институција и убеђује их да се промене дотадашњи прописи који су из дана у дан све мање одговарали драматичним променама које су се одвијале у држави, попут укидања забрана увоза челика зарад заштите „домаће“ производње у Зеници (стр. 30), или добијања дозволе да се Фагарови производи у држави продају за готов девизни новац (стр. 34). Захваљујући оваквим привилегијама, новоорганизована фабрика је брзо постала симбол успешног пословања не само на локалном, већ и на регионалном плану, а општина Подујево заузела је челну позицију по висини просечно исплаћених месечних зарада у држави (стр. 33). Успеси нису остали непримећени ни из самог врха државе, па су аутора

у пролеће 1994. године посетили високи функционери СПС на Косову и Метохији и у поверљивом разговору му пренели њихову жељу да он преузме руковођење Рударско-металуршко-хемијским комбинатом Трепча, што је Бјелић после краћег двоумљења начелно прихватио (стр. 37-38).

Друга, далеко обимнија глава књиге (стр. 47-210) под називом „Како сам мртву Трепчу дигао на ноге“ бави се периодом у коме се аутор као генерални директор налазио на челу Трепче. Она почиње састанком аутора са председником Републике Србије Слободаном Милошевићем крајем јануара 1995. године. Већ на самом почетку овог дела књиге, аутор отпочиње да нам открива одавно познату „јавну тајну“ југословенске и српске економије - чињеницу да су политички утицаји одувек били од кључног значаја за економске токове у држави, а да неформални договори и наредбе имају јачу снагу у односу на формалне законске прописе. Бјелић одмах признаје да је од председника државе отворено тражио да му својим ауторитетом обезбеди диктаторска овлашћења за управљање фактички већ угашеним гигантом: „Тако сам у разговору нагласио да сам у досадашњем раду, на свим местима на којима сам се налазио, узимао онолико власти колико ми је било потребно да бих преузети посао могао успешно обавити, без обзира на то да ли ми та власт и формално правно припада. Јер, наставио сам, онај који каже да тај и тај посао није завршио јер није имао овлашћења, само прикрива своју несигурност да ли ће дати задатак успешно завршити или не. Због тога сам нагласио да тражим да председник Управног одбора Трепче буде поуздан и од поверења, на шта је Милошевић узвратио: Највиша власт у предузећу је директор. Одговорио сам: Више ми ништа не треба“ (стр. 49).

Ступивши на дужност, нови директор суочио се са поразним стањем на свим странама: „На самом улазу у окно рудника Стари Трг објашњено ми је да постоје два лифта, један за рударе, а други за терет, односно извоз руде. Нагласили су да теретни лифт није у функцији, јер се сумња да постоје оштећења на осовини на којој се сајла намотава, па су из предострожности извоз руде и сам процес производње обустављени. Обилазећи хоризонте рудника, интересовало ме је зашто су присутне толике количине воде. Добио сам одговор да систем за

одводњавање није у функцији, јер се централна пумпа налази на ремонту у фабрици пумпи Јастребац у Нишу, да је ремонт завршен, али да немају пара да плате услугу ремонта и преузму пумпу“ (стр. 51). Стога се као први краткорочни циљ поставило решавање горућих проблема, што је учињено на основу Бјелићевих личних контаката и раније изграђеног односа међусобног поверења са другим директорима из друштвеног сектора: „Прво сам добио везу са директором Института за испитивање материјала из Београда и договорио се да он одмах упути екипу за проверу осовине у теретном лифту у руднику Стари Трг, која је констатовала након испитивања да је осовина поуздана. Са директором фабрике пумпи Јастребац из Ниша договорено је преузимање ремонтване пумпе, с тим што би плаћање уследило након покретања рударске производње. Исто је договорено и са Милутином Левићем, генералним директором Хемијске индустрије Милоје Закић из Крушевца. Наиме, из нове производње платили бисмо камион експлозива и штапина неопходних у процесу откопавања руде“ (стр. 52-53).

Након ових почетних корака, уследио је рад на стратегији обједињавања свих привредних субјеката који се налазе у ланцу ове врсте металуршке индустрије, под новим пословним слоганом „Трепча – Од руде до накита“. То је постигнуто тако што је најпре политичком одлуком, која је донета на основу кратког телефонског разговора са председником Савезне владе, забрањен извоз концентрата, што је економском логиком приморало готово све руднике – примарне произвођаче оловно-цинкане руде на простору СРЈ да се интегришу у Трепчин концерн, односно да своје производе довозе на прераду у Трепчина металуршка постројења (стр. 57). У другој фази, прешло се на интегрисање фабрика које су се бавиле финалном прерадом, што није пролазило без отпора директора тих фабрика, који су желели да сачувају своје положаје, чак и по цену физичког разрачунавања, као што је то био случај Фабриком накита „Фамипа“ у Призрену (стр. 64-65). Ипак, да и политички утицаји на привреду имају своје границе и да се базични економски закони морају поштовати ако се жели успешно привређивање, Бјелић је доказао тиме што није прихватио „препоруку“ Слободана Милошевића и Николе Шаиновића да се у Трепчу интегрише и презадужена зајечарска

индустрија кристала, инсистирајући на мораторијуму њеног дуга пре покретања производње, што није било прихваћено (стр. 67-68).

Иако можда у први мах непопуларне и не сасвим у складу са законом, ове мере дале су прве позитивне резултате: „За осам месеци у години 1995. произведено је више руде, метала, акумулатора и батерија него у две претходне године. Упошљени су сви радници и примљено је 1.500 нових, од којих су трећина прогнана лица из Републике Српске Крајине [...] Око 12.000 запослених у другој години Програма ревитализације произвело је више руде и метала него 1990. године, када је Комбинат запошљавао 24.000 радника“ (стр. 101). Интензивирање производње у таквом значајном привредном систему дало је позитивног ефекта и на опште привредне токове и државни фискални систем: „Трепча је коначно почела да уредно измирује сопствене обавезе и да редовно и у већем обиму финансира целокупну производњу из текуће репродукције, без икаквог облика кредитног задуживања. Ради измирења старих и нових обавеза издвојено је 80 милиона, а за порезе и доприносе више од 50 милиона динара, што представља месечни издатак од 7,5 милиона. Зараде се редовно исплаћују у оптималном термину, који је условљен могућношћу обрачуна резултата из протеклог месеца, до десетог дана текућег месеца за протекли месец“ (стр. 103). Стабилност пословања је даље имала утицаја да се обнови сарадња са старим стратешким партнерима из иностранства: „Највреднији и најзначајнији уговор у историји Рударско-металуршко-хемијског комбината Трепча потписан је 5. маја 1997. године у Министарству за националну економију у Грчке у Атини са компанијом Митилинеос, у укупној вредности од 519 милиона долара. Према одредбама овог уговора Трепча се обавезала да у наредних пет година испоручи грчкој компанији рафинисаног олова и електролитног цинка у укупној вредности од 350 милиона долара, док ће компанија Митилинеос Трепчи испоручивати концентрате олова и цинка за 150 милиона долара и рударску опрему са припадајућим резервним деловима у вредности од 19 милиона долара“ (стр. 106). Значајни уговори склопљени су и са партнерима из Шведске, Русије, САД, Бугарске, а по угледу на довођење рудара Саса у средњем веку, Трепча је потписала споразум са пољским извођачима

рударских радова да са својом механизацијом и 13 рудара специјалиста за јамску експлоатацију руде буду упућени на рад у златоносни рудник Трепча Леце код Медвеђе (стр. 108). Описујући ова постигнућа Бјелић је дао већи број краћих али интересантних описа сусрета и састанака са великим бројем личности из света економије и политике, преко којих читалац може добити праву слику како се воде тешки преговори о крупним питањима пословања, где је често било потребно имати одлучност да се истраје на кључним позицијама и захтевима, али и такта да се напета ситуација разбије неком шалом или анегдотом.

Трепча је тако у априлу 1998. године постала јединствени велики привредни систем, који је чинило 14 рудника, осам флотација, две металургије (топионице руде) у Звечану и Косовској Митровици, 19 фабрика и различите пратеће заједничке службе, са укупно 16.000 запослених (стр. 123-125). Те године, мајске зараде су изнад републичког просека, а Бјелићев циљ био је да оне постану дупло веће него у остатку привреде у Србији. Вредност дневне производње у Комбинату премашила је износ од 600.000 долара (стр. 122). Поред непосредне производње, пажња се поклањала и стандарду радника и друштвеној одговорности, па се наводе примери како је Трепча делила ваучере својим радницима под најповољнијим условима за одмор у сопственим одмаралиштима у Мељинама и на Копаонику, да је на Златибор послато 700 најугроженијих радника, да су даване многобројне донације Српској православној цркви и синдикатима, породицама погинулих војника и полицајаца (стр. 127-129). Трепча је за свега пар година толико ојачала да је директор Бјелић могао да на састанку код потпредседника Владе Србије Драгана Томића галантно одбије доделу предвиђене подстицајне помоћи у висини од десет милиона марака, „јер је тај износ био занемарљив у односу на средства која смо обезбеђивали системом финансирања из текуће репродукције“ (стр. 125). Улагана су значајна средства у ремонт постројења и у изградњу нових у металургији цинка у вредности од 10 милиона марака (стр. 156). Чак је и успостављена сарадња са иностраним стручњацима у намери да се пронађу нове технолошке могућности за прераду огромних количина раније

накупљене отпадне шљакe, која је садржавала виши проценат метала него сама руда (стр. 154).

Позитивни трендови пословања пресечени су у пролеће 1999. године. И поред крајње отежаних услова рада, Трепча је наставила да ради пуним капацитетом, настављајући да испоручује своје производе партнерима, што је трајало све до повлачења војних и полицијских снага СРЈ у складу са Кумановским споразумом (стр. 169). Како аутор запажа: „Према Резолуцији 1244 Савета безбедности УН припадници КФОР-а и УНМИК-а [...] уместо да чувају приватну имовину Трепче и омогуће нормалан живот и рад хиљадама људи, они је силом оружја отимају и пљачкају, присиљавајући становништво на иселјавање. Откако су УНМИК и КФОР преузели привремену власт на Косову и Метохији, Трепча је претрпела огромну штету. Тако је према елаборату који је сачинила експертска група утврђено да је само од 12. јула 1999. године до 30. новембра 1999. године причињена директна штета у износу од 192.105.256 долара“ (стр. 170). У књизи се затим наводе смишљени покушаји опструкције рада највиталнијег, металуршког дела комплекса од стране међународне управе, кроз искључење струје и воде, који су неопходни за рад металургије олова у Звечану. Међутим, уз велику домишљатост и напоре руководства и радника, и уз помоћ осталих српских предузећа (Електропривреде Србије, Енерготехнике и суботичког „Севера“) пронађена су алтернативна решења, па је производња настављена. Након сређивања стања, са радом је наставило око 70% предратних Трепчиних капацитета (стр. 171-172). Увидевши да на тај начин не могу да зауставе производњу, представници међународне управе (за које аутор исправно користи термин „окупатор“) потпуно су оголили своје намере да изврше отимање Комбината Трепча, под маском наводног „угрожавања животне средине“. На крају то је учињено применом огољене силе: „До зуба наоружани, три хиљаде војника припадника америчког КФОР-а у зору 14. августа 2000. године у три сата и 45 минута запоседа Трепчу у Звечану. Напад је извршен и са копна и из ваздуха, са педесетак хеликоптера, а небо се није видело. Чак су ангажовали и амфибије и тенкове. Радници су били одлучни да својим телима, голоруки бране своју Трепчу [...] Пре тога

припадници КФОР-а ме хапсе и након три сата ислеђивања уз преводиоца, читајући наредбу др Бернара Кушнера у четири тачке Мр Новак Бјелић генерални директор Трепче Звечан, протерује се са територије Косова; забрањује му се боравак на територији; забрањује му се повратак и уколико ступи на територију, биће ухапшен и процесуиран. Наредбу су прочитали, али је нису уручили да не бих имао доказ како се најбруталнији начин крше међународно право, демократија и личне слободе грађана“ (стр. 186).

Бјелић је надаље приказао сопствене напоре да се очува континуитет производње у Трепчиним предузећима изван територије Косова и Метохије и да се покрене правна битка за контролу над окупираним остатком погона (стр. 189-191). Међутим, све то остало је без већег ефекта, јер је аутор након политичких промена из септембра и октобра 2000. године остао без своје руководеће позиције у Трепчи, иако се о томе није директно изјаснио. Стога се у остатку књиге, поред критике октроисаног иностраног менаџмента и његовог управљања на подручју Косова и Метохије које је Трепчу довело до потпуног суноврата предузећа (заустављена је производња у 12 рудника од укупно 14, а од осам флотација остала је да ради само једна, стр. 207), аутор жестоко и небираним речима обрушио и на потезе нових власти који су по њему такође допринели колапсу Трепче (измена правног статуса кроз „подржављење“ и повратак пословног седишта предузећа из Београда назад у Звечан, стр. 195-196). Аутор је књигу завршио тезама „да се Трепча не сме никоме поклонити, јер је добијена од Бога, није наша, већ својина наших предака и наших потомака“ (стр. 209). Међу неколико прилога књиге, највреднији су свакако изворни документи настали у Трепчином пословању, попут Програма ревитализације пословања РМХК Трепча за 1995. и 1996. годину (стр. 213-243) и Програма успостављања континуиране производње у РМХК Трепча а.д. Београд из 1999. године (стр. 173-178), и штета је што није дато и више оваквих аката. Дело употпуњује и више фотографија, које су тематски повезане са текстом и читаоцу могу да додатно приближе сагледавање изложене нарације.

Књига Новака Бјелића, писана простим и јасним стилем обичног човека, може лако привући потенцијалног

читаоца, који преко ње може стећи прилично јасну слику о тешком рударском послу и управљању великим привредним системима. Но, као и сваком другом мемоарском делу, и овоме се мора прићи са извесном дозом опреза када је у питању објективност изложене материје. Иако то није ауторова обавеза када је реч о оваквим делима, у књизи не може се приметити да је он накнадно признао да је у неком моменту донео неку погрешну одлуку током свог управљања Трепчом. Након читања ове књиге ствара се први утисак о успешном директору „чудотворцу“, а њега додатно појачавају и позитивне рецензије врло угледних и познатих личности из сфере академског и јавног живота. Из другог плана се, међутим, намеће питање да ли би успеха било у толикој мери да се у исто време нису дешавали и позитивни помаци на националном економском плану (најпре Аврамовићев програм економске и монетарне стабилизације, а затим и укидање међународних санкција); односно да сам аутор није располагао великом количином институционалне (члан Извршног одбора тада владајуће СПС и савезни посланик ове странке) и ванинституционалне моћи, која му је омогућавала значајне привилегије у руковођењу и пословању. Стога, прави суд о резултатима Бјелићевог пословања требали би дати посленици научне струке, за које ова књига представља драгоцен извор података за потенцијална будућа истраживања српске економске историје.

---

* Овај рад је примљен 7. фебруара 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. фебруара 2020. године.